

Pamokos „Šventaragio turas“ medžiaga  
<https://sventaragis.lndm.lt/>

## 1 TAŠKAS

### **Vilniaus miesto pradžia**

Taikomosios dailės ir dizaino muziejus

Jūs esate ypatingoje, seniausioje sostinės vietoje – būtent čia, Žemutinės pilies teritorijoje, prasidėjo Vilniaus gimimas. Prieš jus stovi trijų su pusę metro storio ir dešimties metrų aukščio siena, menanti kryžiuočių antpuolius. Sienos fragmentai lyg ir atsiradę rūsyje. Tai – miesto kultūrinio sluoksnio pjūvis. Šventaragio slėnyje jis siekia šešis, o kažikuriose vietose – ir aštuonis metrus. Senovės ir viduramžių miestus formavo aukštutinės ir žemutinės gynybinės pilys, jų teritorijose vystėsi gyvenvietės, politinės, ūkinės, ekonominės, kultūrinės, religinės ir gynybinės paskirties centrai. Daug tokių vietų pasaulyje buvo, bet ne visos tapo miestais.

## 2 TAŠKAS

### **Miestas iki Vilniaus**

Taikomosios dailės ir dizaino muziejus

Esate Taikomiosios dailės ir dizaino muziejaus archeologiniame rūsyje ir čia matote erdvę, kurioje gyveno tik po kelių šimtų metų vilniečiais tapsiantys žmonės – šioje vietoje buvusioje poledyninėje pelkėje archeologai atranda sėslių gyventojų veiklos pėdsakus iš 500–600 metų. Taip pat čia matomi ir vėlesnių laikų relikvus – XIII–XIV a. grindinius, Žemutinės pilies mūrų likučius, trisienio gynybinio bokšto liekanas. Archeologinėje erdvėje rodomas 4–5 metrų žemės grunto gylis iliustruoja ne tik vilniečių veiklos kaitą, bet ir Vilnios, miestui svarbios ir paslaptingos upės, Neries intako, svarbą miestui. Būsimame pasivaikščiojime apie Vilnią pasakosime ne kartą.

## 3 TAŠKAS

### **Upė ar kanalas?**

Trispalvės alėja

Istorikai iki šio nesutaria, ar visa dabartinė Vilnia teka natūralia, kalną juosiančia vaga, ar tai yra kanalas, bet tikrai žinoma, šioje vietoje Vilnios vaga buvo iškasta XIV a., įrengiant Vilniaus pilių gynybinę sistemą, malūnus bei dirbtuves. Ši upės vaga Gedimino kalną atskiria nuo Plikojo kalno. Na, o senovėje Vilnia aptekėdavo Gedimino kalną ir Vilniaus katedrą iš pietų ir vakarų, įtekėdama į Nerį ties dabartiniu Mindaugo tiltu. Šventaragio slėnis iš visų pusių buvo apsuptas vandens kaip gynybinis, vandeningas ir pelkėtas, įtvirtinimas. Vieta vandeninga, pelkėta. Prireikus miesto gynėjai sukeldavo potvynį, sumesdami į Vilnią jaučių odas – jos vandenyje išbrinkdavo ir tapdavo tikra užtvanka Kol priešas išsirankiodavo odas iš upės, buvo galima pasiruošti naujai gynybos ar puolimo taktikai.

#### 4 TAŠKAS

##### **Pavojingi malūnai**

###### Šventaragio slėnis

Vilnios vaga buvo koreguojama nuolat. Iki XV a. viena upės atšaka tekėjo nuo Barbaros Radvilaitės gatvės link dabartinės Katedros, bet statant Katedrą ir Valdovų rūmus vaga buvo pakeista. B. Radvilaitės ir Pilies gatvių sankryžoje stovėjo vandens malūnas – vienas iš vienuolikos, pastatytų šioje teritorijoje. Vandens malūnai keldavo grėsmę – potvynių metu vanduo užpildavo ir Valdovų rūmus. Su šiais iššūkiais amžininkai susidorodavo be didelių gudrybių – į užlietus rūmų rūsius mesdavo atliekas, senus koklius arba paaukštindavo grindis.

#### 5 TAŠKAS

##### **Su kastuvais prieš upę**

###### Valdovų rūmai

Dabartinės pėsčiųjų perėjos per Pilies gatvę vietoje buvo tiltas per Vilnią, o kitame upės krante – vartai į Valdovų rūmus – dabar ši vieta pažymėta keturiais rusvo granito blokais. Šalia rūmų buvo įrengtas renesansinis parkas su fontanais ir žiemą į rūmus įnešamomis palmėmis. B. Radvilaitės gatveėjusi Vilnios vaga po 1831 m. sukilimo buvo užkasta ir tas darbas vyko nuolat: Šventaragio slėnio topografinė istorija yra nuolatinis Vilnios užpylinėjimo ir atkasėjimo veiksmas. Daryta tai mediniais kastuvais – darbas buvo nelengvas.

#### 6 TAŠKAS

##### **Vaizduotės stiprintuvas**

###### Katedros aikštė

Bronzinis maketas, vaizduojantis Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių ansamblį su Katedra ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmais jų didžiausio klestėjimo laiku XVI a. antroje pusėje, yra puikus vaizduotės sustiprinimo instrumentas. Jame galima pamatyti visus kol tik papasakotus elementus: buvusią Vilnelės vagą, pilis, gynybinę sieną ir net miesto teritoriją su Trijų Kryžių

(Kreivojo) kalno šlaitais. Maketas parengtas bendradarbiaujant su Nacionaliniu muziejumi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmais bei atliktas remiantis jų pateiktais istoriniais duomenimis. Žmonėms su regėjimo negalia tai galimybė pažinti ir geriau suprasti iškiliausias Vilniaus senamiesčio vietas ir jų tūrines, estetines savybes, jas pajauti. Maketas atsirado Vilniaus savivaldybės programos „Kuriu Vilnių“ dėka, jį nulipdė skulptorius Gediminas Piekuras, o aikštės erdvei pritaikė architektai Gediminas Antanas Sakalis ir Algirdas Rasimavičius.

## 7 TAŠKAS

### **Greita ir gynybinė**

Katedros aikštė

Vietoj dabartinės Vidaus reikalų ministerijos žliugsėjo pelkė, kuria tekėjo dar viena Vilnios atšaka. XVI a. greta šiandieninės Šventaragio gatvės suformavus naują Vilnios vagą, šalia pastatyta ir gynybinė siena, kurią dabar ženklina granito blokai. Aikštės grindinyje taip pat pažymėta dviejų apvalių gynybinių bokštų vieta. Šiame amžiuje visas 80 hektarų plotą užimantis miestas, kaip ir Aukštutinė bei Žemutinė pilys buvo apsaugotos gynybine siena, kurios Kryžiuočių ordinui taip ir nepavyko užimti. Sienų gynybą stiprinanti nuo Medininkų tekanti Vilnia buvo greita (keturi kilometrai per valandą) ir srauni, vilnis kelianti upė – iš čia kilo ir jos pavadinimas.

## 8 TAŠKAS

### **Dar daugiau upių ir pelkių**

T. Vrublevskio g.

Dabartinėje viešbučių „Kempinski“ ir „Amberton“ vietoje driekėsi pelkė, o Lauryno Stuokos Gucevičiaus gatve tekėjo Vingrės (arba Kačiargos) upelis, taigi, tai buvo ypatingai šlapia vieta. Prasidėjus XVI amžiui, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė patyrė stiprius Maskovijos ir Krymo totorių smūgius, Vilniaus miestiečiai paprašė valdovo Aleksandro Jogailaičio leidimo statyti miesto sieną, kuri padėtų apsiginti nuo užpuolikų. Valdovas leido ir įsakė išmūryti penkerius vartus, vedusius kitų svarbių miestų link. Na, o šalia jų atsirado ir neplanuoti šeštieji, vadinti, be abejo, Šlapiaisiais vartais (kartais - Šv. Marijos Magdalietės vartais, pagal netoliese buvusią koplyčią). Lyg anga sienoje atrodantys vartai neturėjo gynybinės paskirties ir buvo įrengti, kad miestiečiai galėtų lengviau patekti į vakarinius Vilniaus priemiesčius.

## 9 TAŠKAS

### **Kito tilto gatvė**

## Tilto gatvė

Tilto gatvė savo pavadinimą gavo ne nuo senojo, pagrindinio ir ilgą laiką – vienintelio tilto per Nerį, Žaliojo tilto, o nuo jau kelis šimtmečius nebeegzistuojančio tilto per kanalą, kuriuo dabartine Šventaragio gatve tekėjo Vingrės (Kačergos) vandenys. Vienoje šio tilto pusėje buvo Valdovų rūmai, o kitoje stovėjo didikai Jurgiui Radvilai priklausę ištaigingi Renesansinio stiliaus rūmai, savo dydžiu ir prabanga konkuruojantys su karaliaus Žygimanto Augusto rezidencija. Šiuo tiltu karalius lankydavo Barborą Radvilaitę. Pasivaikščiojimai 1547 m. baigėsi karaliaus ir Barbaros Radvilaitės vestuvėmis, vykusiomis Radvilų rūmuose, šioje Tilto gatvės pusėje. Amžininkai rašė, kad XVIII a. rūmai jau buvo apleisti. 1828 m. juos pardavė nugriovimui.

## 10 TAŠKAS.

### **Pirmosios kanalizacijos**

#### T. Vrublevskio g.

Kanalizacijos Vilniaus mieste pradžia – Pilies gatvės šonuose iškasti specialūs kanalai, skirti vandeniui ir srutomis nutekėti į Žemutinės pilies slėnyje esančią Vilnios atšaką. Čia subėgdavo ir vanduo iš kanalų, nusausinančių Katedros pamatus nuo ardančios drėgmės. Senieji gatvių kanalai buvo atviri ir tekėdavo gatvės viršumi, savo smarve šturpindami Vilniaus gyventojus ir miesto svečius. Palei Žemutinės pilies sienas tekanti Vilnia darė lankstą apytikriai toje vietoje, kur dabar stovi „Kempinski“ viešbutis, pasipildydama dabartinė Lauryno Stuokos Gucevičiaus gatve tekėjusios Vingrės (Kačergos) vandenimis. Abi upės viduramžiais natūraliai žymėjo miesto ribas, bet vienai, Vilniai, buvo lemta tapti vienu iš miesto simbolių, o kitai, Vingriai – būti užkastai ir likti po žeme. XIX a. viduryje Vingrė tapo nematoma ir iš pradžių tekėjo mediniais vamzdžiais, o vėliau – mūriniais kolektorais, funkcionuojančiais iki šių dienų. Dabar Vingrę primena tik trūkinėjanti prezidentūros tvora.

## 11 TAŠKAS.

### **Geriamo vandens upė**

#### Mindaugo tiltas

Iki XIX a. Vingrė (Kačerga) į Nerį, tekėdama šiandienine Šventaragio gatve, į Nerį įsiliedavo tarp Mindaugo tilto ir pramoginių laivų priplaukos. Upė, net ir ją įleidus į mūrinius kolektorius niekur nedingo. Tapusi požemine, šiandien upė, kaip ir viduramžiais, į Nerį įteka toje pačioje vietoje – pasilenkus krantinėje arba žvelgiant nuo Karaliaus Mindaugo tilto ir šiandien galima matyti apie pusantro metro skersmens lataką, kuriuo ši Vilnios senvagė įsilieja į Nerį. Vingrė buvo svarbiausia geriamojo vandens šaltinis Vilniuje – XIX a. devintajame dešimtmetyje Vingrių šaltiniai dabartinėje Mindaugo ir Vingrių gatvių teritorijoje per parą duodavo po 110 tūkst. kibirų vandens. Prie Vingrių šaltinių įrengtuose rezervuaruose sukauptas vanduo kanalais pasiekdavo daugelį tuometinio miesto vietų.

## Apie „Šventaragio turą”

„Šventaragio turas“ kviečia pasivaikščioti dingusių upių krantais bei vagomis, patyrinėti Šventaragio slėnį, kuris senaisiais laikais buvo apjuosta vandenų gynybiškai įtvirtinta sala. 2020 m. LNDM Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje rengti itin populiarūs edukaciniai užsiėmimai „Atraskime Vilniaus upes – esančias ir dingusias“, kurių dalyviai tyrinėjo Šventaragio slėnį, domėjosi dabartinės Katedros aikštės teritorijoje tekėjusia Vilnios upe. Remdamiesi dalyvių patirtimi ir atsiliepimais, Taikomosios dailės ir dizaino muziejaus edukatoriai bei ekskursijų vadovai sugalvojo pagal šį edukacinį užsiėmimą ir visą jam surinktą medžiagą sukurti programėlę – aplikaciją „Šventaragio turas“. Gavus Lietuvos kultūros tarybos finansavimą, bendradarbiaujant su programuotojais, sumanymas įgyvendintas 2023-aisiais, Vilniui pasitinkant 700 metų jubiliejų.

## Literatūros sąrašas, norintiems sužinoti daugiau

Parengė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Paslaugų departamento specialistai

**100 istorinių Vilniaus relikvų** : [nuo XIV a. iki 1944 m.] / Darius Pocevičius. – Vilnius : Kitos knygos, [2016] (Vilnius : Spauda). – 839, [1] p. : iliustr., brėž., faks., portr., žml., 1 sulankst. žml. Lap. – ISBN 978-609-427-207-3 (įr.)

**Apie žinomus ir nežinomus Lietuvos valdovų rūmus** : vietoj ekskursijos / Klemensas Burneika ; [brėžiniai Napaleono Kitkausko ; nuotraukų autoriai: Kazimieras Vainoras, Vytautas Abramauskas]. – Vilnius : Mūsų knyga, 2003. – 90, [1] p. : iliustr. – ISBN 9986-836-14-X. – ISBN 9986-836-14-1 (klaidingas)

**Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai** : rinktinė / Vladimir Toporov ; sudarė Nikolai Mikhailov ; [iš rusų k. vertė Erdvilas Jakulis]. – Vilnius : Aidai, 2000 (Vilnius : Vilspa). – 358, [2] p. – ISBN 9955-445-05-X (įr.)

**Dešimt Šventaragio mįslių** : Vilniaus svečiams / Vilija Tūrienė ; [fotografijos A. Šeškaus]. – Vilnius : Alna litera, 1993. – 255, [1] p. : iliustr. – ISBN 9986-02-005-0

**Dingęs Vilnius = Lost Vilnius** / Vladas Drėma. – 3-ioji laida. – Vilnius : Versus, [2021] (Vilnius : Standart Impresa). – 446, [2] p. : iliustr. – ISBN 978-9955-829-38-6 (įr.)

**Legendos pasakoja** : Lietuvos geografiniai objektai / sudarė Gitana Kazimieraitienė. – Kaunas : Šviesa, 2008 (Kaunas : Aušra). – 157, [3] p. : iliustr. – ISBN 5-430-04769-4

**Lietuva** : 101 legendinė vieta / Vyktas Vaitkevičius, Daiva Vaitkevičienė. – Vilnius : Alma littera, 2013 (Vilnius : BALTO print). – 315, [1] p. : iliustr., faks., žml. – ISBN 978-9955-38-920-0 (įr.)

**Lietuvių etninė kultūra** : raidos įžvalgos / Irena Čepienė. – Vilnius : Alma littera, 2008 (Vilnius : Logotipas). – 404, [2] p. : iliustr., žml. – ISBN 978-9955-38-224-9 (įr.)

**Lietuvos metraštis** : Bychovco kronika / [redakcinė komisija: K. Korsakas (pirm.) ... [et al.] ; [vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas]. – Vilnius : Vaga, 1971 (Vilnius : Vaizdas). – 396, [2] p.

**Lietuvos viduramžių archeologija** / Albinas Kuncevičius. – Vilnius : Versus aureus, [2005] ([Vilnius] : Sapnų sala). – 197, [2] p. : iliustr. – Lietuvos tūkstantmečio programos leidinys. – ISBN 9955-601-65-5 (įr.)

**Pasivaikščiėjimai po Vilnių ir jo apylinkes** / Adomas Honoris Kirkoras ; iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. – 2-oji patais. ir papild. laida. – Vilnius : Mintis, [2012] (Kaunas : Spindulio sp.). – 326, [2] p. : iliustr. + 1 lap. Vilniaus plano, 1859. – ISBN 978-5-417-01035-4 (įr.)

**Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus** / Morta Baužienė. – Vilnius : Savastis, 2012 (Vilnius : Petro ofsetas). – 415, [1] p. : iliustr. – ISBN 978-9986-420-89-7 (įr.)

**Rimtos, juokingos ir graudžios senojo Vilniaus istorijos** / Libertas Klimka ; [ilustracijos Vilijos Mačiulytės]. – 2-asis patais. ir papild. leid. – Vilnius : Žara, [2018] (Vilnius : Spauda). – 423, [1] p. : iliustr. – ISBN 978-9986-34-3310,-8 (įr.)

**Senosios Lietuvos šventvietės** : Aukštaitija / Vykintas Vaitkevičius ; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius : Diemedžio l-kla, 2006 (Vilnius : Vilniaus spauda). – 783, [1] p. : iliustr., faks. – Lietuvos tūkstantmečio programos leidinys. – ISBN 9986-23-132-9 (įr.)

**Skaitant dangaus ženklus** : lietuviško Zodiako pėdsakais / Jonas Vaiškūnas. – Vilnius : Dominicus Litanus, 2012 (Vilnius : Facili-lit). – 179, [1] p. : iliustr. – ISBN 978-9955-811-30-5

**Šventaragio slėnis** / Dainius Juozėnas. – Vilnius : Vyturys, 1991 (Kaunas : Spindulys, 1990). – 64 p. : iliustr., portr. – ISBN 5-7900-0346-X

**Vilniaus istorija** : legendos ir tikrovė / Antanas Rimvydas Čaplinskas. – Vilnius : Charibdė, [2010] (Vilnius : Petro ofsetas). – 563, [1] p. : iliustr. – ISBN 978-9955-739-21-0 (įr.)

**Vilniaus kapinės** / Vida Girininkienė. – Vilnius : Atkula, [2004] (Vilnius : Standartų sp.). – 223, [1] p. : iliustr. – ISBN 9955-505-05-2

**Vilniaus miesto istorija** / Mykolas Balinskis ; iš lenkų kalbos vertė Ona Slavėnaitė, Irena Katilienė ; iš lotynų kalbos vertė Jūratė Dalia Baronienė. – Vilnius : Mintis, 2007 (Vilnius : Logotipas). – XVI, 475, [1] p. : faks. – Lietuvos tūkstantmečio programos leidinys. – ISBN 978-5-417-00907-5 (įr.)

**Vilniaus miesto istorija** : nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos : [monografija] / J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius ; [dailininkas V. Kalinauskas] ; Lietuvos TSR mokslų akademija.

Istorijos isnitutas. – Vilnius : Mintis, 1968 (Kaunas : K. Poželos sp.). – 394, [4] p., [66] iliustr., faks., herbų, portr. lap. : iliustr., žml. + 1 žml.

**Vilniaus pilys** : istorija, statyba, architektūra / Napaleonas Kitkauskas. – 2-oji patais. ir papild. laida. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012 (Vilnius : BALTO print). – 311, [1] p. : iliustr., faks., plan. – ISBN 978-5-420-01716-6 (įr.)

**Vilnius nuo jo pradžios iki 1750. T. 1** / Juzefas Ignacas Kraševskis. – Vilnius : Mintis, 2014. – 433, [1] p.: iliustr., faks., geneal. schem., portr. – ISBN 978-5-417-01083-5